

דפים קיג — קיד

קעת. א. האם מנחילים נחלות בלילה? האם משפט נחלות כשאר דינים שבין איש לרעהו?
ב. אנשים שנכנסו לבקר את החולה, האם יכולים להעיד ולדון על חילוק נכסיו על פי מה ששמעו ממנו?
ג. האם עד נעשה דיין?

א. אין דנים דין נחלות אלא ביום (ביום הנחילו את בניו). ולא דוקא בירושת הבן, אלא כל פרשת נחלות אורעה להיות 'דין' (והיתה לבני ישראל לחקת משפט. ע"ע משך חכמה — פינחס כו, יא).
לפירוש רשב"ם הכוונה לומר שחלוקת נחלות הריהי 'דין' ואינה כחלוקת שותפים הלכך צריכה להיות בשלשה וביום כשאר דינים. [והריטב"א תמה, מאי שנא משאר חלוקת שותפים שאינה צריכה בית דין אלא השותף חולק לעצמו במקום שאין צריך שומא. וער"ן ותורא"ש. בבאור דברי רשב"ם — ע' בחדושי הגר"ט ב"ב קצב].
ור"י פירש, על כרחם של יורשים נעשים אותם העומדים שם בשעת צוואה דיינים, ואין הירוש יכול לומר איני רוצה לדון בפניכם אלא בפני ב"ד חשוב שבעירי.

ב. שלשה שנכנסו לבקר את החולה — רצו כותבים מה ששמעו ממנו היאך מנחיל את נכסיו. רצו עושים דין — פסק דין שאין עליו ערעור. ודוקא באופן שהדבר חל בהחלט, כגון שכתב מקצת נכסיו ועשה קנין, אבל כל שיכול לחזור בו, אין עושים דין. רשב"ם עפ"י הגמרא להלן, ואין צורך בקבלת עדות — שלא תהא שמיעה גדולה מראיה, והרי ראו הם בעצמם. (עפ"י ראש השנה כה).
שנים — כותבים ואין עושים דין. (אפילו להצטרף עם שלישי אינם ראויים, כיון שמתחילה היו שנים ואינם ראויים לדין — הרי הם עדים, ואין עד נעשה דיין. רמ"ה).
אמר רב חסדא: לא שנו אלא ביום, אבל (נכנסו) בלילה — אפילו שלשה כותבים ואין עושים דין, שהואיל ואינם ראויים לדון בלילה, הרי בשעה שנכנסו עדים הם ולא דיינים, ואין עד נעשה דיין.
מבאר בסוגיא (כפרוש רשב"ם ועוד) שאין יכולים לעשות דין אלא כשהחלט הקנין [כגון שעברו לענין אחר או קמו ממקומם, כדלהלן], אבל כל שיכול לחזור — אין עושים דין.
א. הרמ"ה הוסיף שגם אין כותבים עדותם כל זמן שיכול לחזור. אבל ברשב"ם יש לדייק שכותבים. וכן מפורש במאירי.

ב. לדברי רשב"ם ורמ"ה, מדובר במקנה מקצת נכסיו, אבל המחלק כל נכסיו, כיון שיכול לחזור בו — אין עושים דין.

ויש חולקים וסוברים שאעפ"י שיכול לחזור, דעתו שיעשו כדבריו מיד, ואם חזר חזר — הלכך נעשים דיינים ואין להם לחוש שמא יחזור (תור"ד ועוד). ומאידך, במחלק מקצת נכסיו בקנין, אינם נעשים דיינים כל שלא אמר להם בפירוש הוו דיינים — שהרי זו כמתנת בריא לכל דבר. וכאן מדובר במחלק כל נכסיו במתנת שכיב מרע, או במחלק נכסיו לאחד מיורשיו באמירה וכרבי יוחנן בן ברוקא. [ואעפ"י שלא נכנסו אלא לבקר, ולא הזמינם לשם דיינים — רשאים להיות דיינים על צוואתו]. רק בזה נעשים דיינים ללא הימלכות בו (עפ"י רבנו יונה ועוד).
ובשאר דיני ממונות אפילו קיבצם בעל הדבר אינם נעשים כדיינים עד שיאמר להם בפירוש (ככסנהדרין כט. וצ"ע בתשובת ר"י בן מגאש קסא). ואולם בעדות של עניני איסור כגון קידושין, נעשים דיינים ללא ריצוי בעל הדבר. כן מתבאר בשו"ת נובי"ק אה"ע נח ע"ש. ואילו באבני נזר (אה"ע קסו, יח) אין נראה כן. וצריך תלמוד.

ג. מסתימת הדברים נראה, וכן משמעות דברי הרשב"ם, שכשרים לעשות דין אפילו אם בשעת ראייתם לא נתכוונו להיות דיינים. וצ"ע במה שכתב בשו"ת אבני נזר (אה"ע צו, ג) שאין דנים על פי ראייתם אלא אם כווננו בשעת הראייה לשום דיינים.

ד. הרשב"ם כתב להוכיח מכך שכותבים מעצמם מה ששמעו, שבמתנת שכיב מרע אין צריך לומר 'אתם עדי'. והרמב"ן והרשב"א העירו על דבריו שאף בבריא אין צריך הזמנת עדים אלא במודה, כדי שלא יאמר משטה אני כך, אבל בנותן אין צריך הזמנת עדים. וכן הוכיח מסוגיתנו הרשב"א בתשובותיו (ח"א תתעט א'עג וח"ב צא וח"ג ד). ע"ע פרטים נוספים בסמוך.

ג. כאמור, רב חסדא אמר הואיל ואין עד נעשה דיין, שלשה שראו בלילה צוואת שכיב מרע, אינם נעשים דיינים בדבר, כי מאחר שאין מתחילים דין בלילה, הרי ראייתם ראיית עדות היא, ושוב אינם נעשים דיינים.

א. בטעם הדבר שאין עד נעשה דיין, יש מפרשים מגזרת הכתוב ועמדו שני האנשים... לפני ה'. [ואעפ"כ יתכן שגם עד הרואה ואינו מעיד פסול — כי אין הטעם משום חסרון עמידה גרידא אלא גילה הכתוב שכל שיש לו שם 'עד' פסול מלהיות דיין. קובץ שעורים. וע' גם בחדושי הרי"ם (חו"מ ז אות ב) שאין הטעם משום חיוב עמידה דוקא, שהרי ת"ח מעיד מיושב]. ויש אומרים מפני שזו עדות שאי אתה יכול להזימה, כי לא יקבלו הזמה על עצמם. ויש אומרים (ערמב"ן וריטב"א) שלמדים זאת מוהיה ביום הנחילו... — בא לומר שאם ראו בלילה שוב אינו מפיל נחלות לעולם משום שנעשה עד, והרי שמענו שאין עד נעשה דיין.

ב. כתב רשב"ם, וכן הביא מתשובת רש"י, וכן כתב הרמ"ה: אם נכנסו כדי להעיד [מדויק בדבריו שדוקא אם באו מתחילה על מנת לראות ולהעיד. אמת ליעקב], אפילו ביום — הרי הם עדים ואין עד נעשה דיין אף אם יעידו אחרים בפניהם. לא אמרו 'רצו עושים דין' אלא אם לא נכנסו על מנת להעיד [ולכך נקטו 'שנכנסו לבקר'].

ויש חולקים וסוברים שעד הרואה, כל שלא העיד לבסוף [או עכ"פ הלך לבית דין כדי להעיד. עתורי"ד] — אינו 'עד' גם אם נתכוין מתחילה להעיד, הלכך יכול לדון בדבר אם לא העיד (ר"י, וכן מובא ברמב"ן רשב"א ועוד. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א א'קפט).

ולדעת הר"ן, כוונה להעיד לבדה אינה פוסלתו לדון, אבל אם הוזמנו להעיד, אפילו לא העידו לבסוף — הרי אלו עדים ואינם נעשים דיינים. (וכן נסתפק המאירי, אך לא מטעם אין עד נעשה דיין אלא משום שבהזמנת בעל הדבר עדים, שמא נידון כאומר להם איני רוצה בכם אלא לעדות).

[נפקותא נוספת במחלוקת זו, לדין 'נמצא אחד מהם קרוב או פסול — עדותם בטלה'; לדעה ראשונה, אם ראו את הדבר כשרים ופסולים ונתכוונו להעיד — הרי הפסולים פוסלים את שאר העדים [ולכך נהגו בנישואין לזמן שני עדים כשרים, להוציא את השאר מלהיות עדים]. ולפי דעה שניה אינם פוסלים (ערמב"ן). ובתוס' מבואר שיש צד לומר שלענין נמצא אחד קרוב או פסול גזו"כ לפסול גם בעד הרואה, משא"כ לענין עד נעשה דיין].

ולדעת הר"ף, העד כשר לדון על פי עדות אחרים. [להרי"ד, אפילו אם כבר אמר עדותו בב"ד — יש להכשירו לדיין עפ"י אחרים (וכן נקט החזו"א (אה"ע קא, ל-לא) מסבא). ודעת הריטב"א והרי"א לפסול, כי שמא מחזור לזכות את זה שהעיד עליו]. ורק כשאין אחרים מעידים, אין יכול לדון על פי ראייתו אם נכנס מתחילה כדי להעיד.

- [הרמב"ן נקט כהרי"ף לענין עדים פסולים, שאין פוסלים את האחרים אלא אם העידו. אך לענין עדים כשרים שראו, הכריע כדעה ראשונה שכיון שעשו את עצמם לעדים, הריהם פסולים לדין אפילו עפ"י עדים אחרים].
- ג. מבואר מדברי רשב"ם שגם בראוהו בלילה, כל שלא באו מתחילה להיות עדים, כשרים לדון אם אחרים מעידים בפניהם. [הרשב"א העיר, הלא השכיב-מרע המצוה בפניהם בלילה שאין ראוי לדין, להעיד מסר דבריו, וכאילו אמר להם הווי עלי עדים, ובדין היה שלדעת הרשב"ם שעד הרואה אין נעשה דיין, לא ידונו בדבר. ואולם למעשה לא מצינו מי שפוסל. וכ"מ בחזו"א אה"ע קא, ל].
- ד. בעדות דרבנן, כגון קיום שטרות [עכ"פ ללא טענת זיוף] — עד נעשה דיין (כתובות כא: ועוד; תוס').
- בדיני נפשות, כגון הרואה לאחד שהרג את הנפש — אינו יכול להיות דיין בדבר, אפילו יש שם עדים אחרים בלעדיו (לרבי עקיבא — מכות יב; תוס').

דף קיד

קעט. קנין, עד אימתי חוזר?

קנין, רבה אמר: כל זמן שיושבים — חוזר. (שעל דעת כן מקנה, שיוכל לחזור בו באותו מעמד (רשב"ם). רב יוסף אמר: כל זמן שעוסקים באותו ענין, אבל עברו לענין אחר, אפילו לא קמו משיבתם — שוב אינו חוזר. הלכה כרב יוסף כנגד רבה.

- א. אפשרות החזרה קיימת אצל כל אחד מן הצדדים (תו"מ קצה, ו).
- ב. כתבו הרמב"ם (מכירה ה, י) הרמב"ן הרשב"א (בחדושי כאן, וע' לו בתשובה תתקכח) רבנו יונה ועוד (וכ"ה בשו"ע תו"מ קצה, ז): דוקא בקנין סודר, אבל בשאר דרכי הקניה אי אפשר לחזור אלא בתוך כדי דיבור. [ומדברי הרמ"ה משמע לכאורה שגם בחליפי שוה בשוה אי אפשר לחזור לאחר כדי דיבור]. ויש סוברים שבמשיכה וחזקה אין חוזר אפילו בתוך כדי דיבור (ע' עליות דרבנו יונה; ריטב"א להלן קכט: ב"י קכט).
- וצריך עיון בקונה נכס בפרוטה, שאין הקנין בגוף הדבר ודומה הוא לקנין סודר, האם יכול לחזור בו (סמ"ע שם סקי"ז).
- לדעת רבנו תם (ספר הישר תרפת), אין חילוק בין קנין סודר לשאר דרכי הקניה.
- ג. נראה שדין זה אינו אמור במוכר או בנותן בלבד, אלא בכל קנין (שו"ת הרשב"א ח"א תתקכח). ויש חולקים (כן הביא המאירי בשם חכמי פרוינישאה).
- יש מי שאומר שלא אמרו חוזר אלא במתנת שכיב מרע במקצת, שבכל שעה הוא נותן וחוזר כל זמן שעוסק בענין, משא"כ בשאר מתנות. ואין כן דעת שאר הראשונים.
- ד. משמע מדברי הרשב"א שאם קמו וישבו, אעפ"י שלא יצאו החוצה — שוב אי אפשר לחזור אפילו לרבה. וכן מפורש בר"ן.
- ה. לדעת הרי"ף והתוס', בכל מקום הלכה כרבה כנגד רב יוסף מלבד בהלכות שציינו בגמרא. [ואולם הרי"ף וכמה ראשונים פסקו כרב יוסף בדין שומר אבידה, על סמך סוגיות הגמרא במק"א. ואין זו קושיא, כי רוב הכללות יש להם 'חוק'. אבל במקום שאין סיבה מיוחדת להוציא מן הכלל — הלכה כרבה. רמב"ן ועוד. וע' גם ביד רמה להלן קכו. שהלכה כרב יוסף כנגד רבה אם חכמים נוספים נקטו כמותו, או סתימת הסוגיא].

ויש סוברים שאין הדבר פסוק בכל מקום שהלכה כרבה [ומה שציינו רק שלשה דינים שהלכה כרב יוסף — זהו רק במסכתנו]. ע"ע: יד מלאכי תקצו. וע' מנחת חינוך לב — 'מוסך השבת' זריעה ב; חזו"א או"ח קית, ג).

קפ. האם הבן יורש את אמו בקבר, להנחיל נכסיה ליורשיו? וכן הבעל את אשתו?

- אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחים מן האב, כשם שאין הבעל יורש את אשתו בקבר.
- א. רשב"ם כתב שסברא היא, כיון שמת הבן פקע כחו בירושת אמו. ואילו התוס' הביאו הדרשה דלהלן (קנט:): שהוקש לבעל. וכשהבעל מת אינו יורשה להנחיל לאחריהם, כשם שאין הבעל יורש את אשתו שמתה קודם למורישיה.
- ב. תינוק בן יומו יורש את אמו אפילו מת מיד אחר כך (עפ"י גדה מד). ונחלקו הרמב"ם והראב"ד (נחלות א, ג) האם דין זה אמור גם כשלא כלו לו חדשיו, כי גם הנפל יורש כדי להוריש, אם לאו (ע"ש במגיד משנה). ויש אומרים דוקא בספק נפל פסק הרמב"ם שירש מספק, לפי שהנכסים בחזקת האב עומדים והבן כרעא דאביו (ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ב תתלא). ובפסקי ריא"ז (א, י) פסק דוקא בכלו חדשיו. וע"ע להלן קמא-קמב).
- ג. יש מי שכתב שהבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאביו. רק להנחיל לאחים אמרו שאינו יורש (ע' באגרות שבשו"ת הרשב"א ח"ב כה-ל). ואילו הרשב"א (שם בס' לא) חולק על כך, שדין האב כדין האחים, לעולם אין הבן יורש אלא להנחיל ליוצאי ירכו בלבד. (וכן נקט הרשב"ש בתשובה (שיח) כדבר פשוט).
- והבעל לעולם אינו יורש את אשתו כשהוא בקבר, אף לא להנחיל לבניו (ראשונים).
- ד. מבואר בתורא"ש שלדעה האומרת שהאם יורשת את בנה, אותה ירושה שהאם קיבלה, כאשר מתה יורשה הבן בקבר להנחיל למשפחת אביו, שמכחו באה לה.
- ה. אף על פי שהבן אינו יורש את אמו בקבר להנחיל לאחים מן האב, האב יורש את בתו בקבר להנחיל לאחריהם, אפילו נכסים שבאו לה מאמה ואם אמה (כן האריך להוכיח הרשב"א בתשובה — ח"ב כז).

דפים קיד — קטו

קפא. האם האם יורשת את בניה?

לסתם משנתנו, אין האם יורשת את בניה (שמשפחת אם אינה קרויה משפחה (קט). ונאמר וכל בת ירשת נחלה — יורשת ואינה מורשת). ורבי יוחנן מסר בשם רבי יהודה ברבי שמעון (יש גורסים: רבי שמעון בר' יהודה. ע' תה"ד שנב) שהאם יורשת את בנה, כשם שהאב יורש את בנו (מטות) — הוקש מטה האם למטה האב).

- א. לפרשב"ם, לרבי יהודה בר"ש, האם יורשת כאשר האב אינו חי [אבל כשהי — הוא קודם, שמשפחת אב קרויה משפחה]. והתוס' מפרשים שאין האם יורשת אלא כשאין שאר אב, כגון שאין האב מישראל.
- ב. קיימא לן כסתם משנה, שאין האם יורשת את בניה [אפילו כשאין אב ואין לו שאר] (עפ"י רמב"ם נחלות א, ב; יד רמ"ה; פסקי הרי"ד; או"ז; תרומת הדשן שנב. וכן הביא מתוס' כתובות יא.). ויש מי שנסתפק שמא הלכה כרבי יהודה בר"ש (מהרי"ח).